

VERSIEREN MAG WEER

• Alfred kranz

In mijn artikel "Onze toekomst: Wonen in beton of in een zeecontainer" in Schoon Schip 2009/2 schreef ik over de Amerikaanse architect Adam Kalkin uit New Jersey, die in navolging van de Weense

architect Adolf Loos het ornament als een misdaad ziet en daarom strakke loods- en containerwoningen bouwt. Maar Loos is inmiddels duidelijk op zijn retour, nadat hij een eeuw lang de architectuur in zijn greep had met zijn denkbeelden over de afwijzing van alle versiering. In zijn beroemd geworden lezing "Ornament und Verbrechen" uit 1908 gebruikt hij een economisch en een moreel argument tegen versieringen in de architectuur en vormgeving. Het economische argument is niet echt sterk. "Het ornament is verkwisting van arbeid en daardoor verkwisting van gezondheid",

zegt Loos. Onderbetaalde arbeiders maken met veel inspanning geheel overbodige ornamenten, die na een paar jaar al weer uit de mode raken en dan worden verwijderd. Wat Loos niet ziet, is, dat door een verbod op ornamenten de ornamentmakers werkeloos worden en dat is nog veel erger dan onderbetaling en dat er een esthetisch argument is om het ornament te handhaven. Aan gevels zorgen ze voor reliëf, waardoor saaiheid wordt voorkomen en je kunt het ook als een teken van beschaving zien, als er geld en arbeid wordt besteed aan overbodigheden in de architectuur, de kunst, de muziek.

Het morele argument tegen versieringen snijdt meer hout. Volgens Loos staat de evolutie van de cultuur gelijk aan de verwijdering van het ornament uit het gebruiksvoorwerp en zijn ornamenten iets voor primitieve volkeren en misdadigers. "De Papoea tatoeëert zijn huid, zijn boot, zijn roeispaan en alles wat hem voor handen komt. Hij is geen misdadiger. De moderne mens die zich tatoeëert is een misdadiger of een gedegeneerde. Er zijn gevangenen waar tachtig procent van de gevangenen tatoeages hebben. De getatoeëerden die niet gevangen zitten, zijn latente misdadigers of gedegeneerde aristocraten." Je bent dus superieur als je het zonder versiering kunt doen, want dat getuigt van een grote, geestelijke kracht en het heeft zelfs een

religieus aspect. "We hebben het ornament overwonnen, we zijn doorgedrongen tot de ornamentloosheid. Ziet, de tijd is nakend. De verlossing wacht ons. Spoedig zullen de straten van de stad als witte muren glanzen! Zoals Sion, de heilige stad, de hoofdstad van de hemel." Misdad, gedegeneerd, degeneratie zijn woorden die steeds terugkeren in de lezing van Loos. Hij plakt ze op de mens uit de grote stad, die niets heeft begrepen van de tijdgeest en als een achterlijke Oostenrijkse boer nog steeds van versieringen houdt. Niet lang daarna, in de dertiger jaren, zullen de nazi's de term "entartet" gaan gebruiken om te fulmineren tegen de ornamentloze, zionistische architectuur van het Bauhaus. Het gevolg was, dat

na 1945 geen enkele architect nog zuilen durfde te gebruiken, omdat Albert Speer, de architect van Hitler, dat veelvuldig had gedaan. Een indirecte versterking van Loos'verbod op ornamenten dus.

Loos heeft overigens later, toen hij was teruggekeerd naar het modern classicisme, het succes van zijn lezing ernstig betreurd. In een ingezonden brief aan de redactie van de Neue Freie Presse meldde hij in 1925, dat hij "niet identiek was met de architect, die de uitspraak "Ornament ist ein Verbrechen" had gedaan." Het zette geen zoden meer aan de dijk, want inmiddels hadden alle westerse architecten het ornament in de ban gedaan. Het blijft overigens raadselachtig, waarom de lezing van Loos zoveel impact kreeg juist in het begin van de 20^e eeuw, toen de ornamentiek op haar hoogtepunt was. In Nederland had bijvoorbeeld rond 1880 Pierre Cuypers het Centraal Station in Amsterdam gebouwd en het Rijksmuseum, dat volgens de socioloog Abram de Swaan "met zijn oubollige versiersels en hoerige luikjes voor eens en voor altijd een toffelemoons koekelorum blijft." Het komt volgens de Swaan allemaal door de opkomst van het social design. In een van zijn essays schrijft hij, dat in die tijd werd begonnen met het toepassen van industriële technieken in de bouw en de meubelmakerij. Er werden blokken arbeiderswoningen neergezet en de bewoners moesten zich bezighouden met de inrichting ervan. Het socialisme propageerde reinheid en soberheid, ook in de bouwkunst en kunstnijverheid. Laat de constructie zien, maak de functie in de vorm duidelijk, ontwerp dus onversierde gebouwen. Bovendien was dat ook nog eens goedkoper in de bouw en betaalbaarder voor de arbeiders.

Zo zou het gegaan kunnen zijn, ware het niet, dat het onversierde ontwerp wel aansloeg bij de progressieve voorhoede, maar niet bij de arbeiders, voor wie het was bedoeld. Dus moesten zij worden opgevoed op het gebied van de goede smaak, maar dat kwam pas op gang na de tweede wereldoorlog. In Nederland verspreidde het verbod op versieringen zich dankzij de Stichting Goed Wonen over de gehele bevolking. De bovenlaag van de samenleving liet zich zwaar beïnvloeden door het meubelbedrijf Pastoe, dat geen enkele tierlantijn in zijn meubels en decoraties toestond, terwijl het brede publiek met duizenden tegelijk nog steeds door de toonzalen van het Zweedse Ikea drentelt, niet alleen in Nederland, maar in heel Europa. En ook hier is alles minimaal, apparaten van geborsteld staal, lampen van wit plastic en meubels van ongeverfd hout. In de architectuur zien we hetzelfde beeld: gebouwen moeten eenvoudig uitstralen en functioneel zijn en als er al sprake is van enige ornamentiek, dan is het hoogstens een rand of een richel of een geometrische figuur. Het werd een internationale stijl met gebouwen als skeletten, een soort Noord-Korea in de architectuur.

Deze gesublimeerde smetvrees duurde in Nederland het langst. Terwijl overal in Europa en in de VS na 1980 het postmodernisme zijn intrede deed in de architectuur en het ornament in ere werd hersteld, bleven Nederlandse vormgevers en architecten eindeloos debatteren en moraliseren, zoals wij dat ook altijd moeten doen in de politiek en de economie, maar uiteindelijk kwam het ornament

in de jaren negentig ook in Nederland terug en wel met een vloedgolf, als om de verloren tijd in te halen. Eerst waren het buitenlandse architecten als Adolfo Natalini, Charles Vandenhove en Rob Krier, die gebouwen neerzetten met ornamenten uit de traditionele architectuur, maar na 2000 zien we ook

Nederlandse architecten, die eerst heel voorzichtig met versieringen kwamen, zoals Frits van Dongen, die in 2005 voor de Philharmonie in Haarlem glazen gevelplaten liet bedrukken met een abstracte uitbeelding van een compositie van Louis Andriessen, de gevel bleef strak en glad, maar was toch versierd. Nog later versierde het architectenbureau Neutelings/Riedijk bij de uitbreiding van het belastingkantoor in Apeldoorn de metalen gevels met monsterkoppen van de kunstenaar Rob Birza en werd een appartementencomplex in de Arnhemse Vinexwijk Schuytgraaf opgesmukt met grote slakken. En

metselverbanden met veelkleurige bakstenen zijn tegenwoordig erg in om gevels te versieren, zoals bij De Matrix, een school in de nieuwbouwwijk De Marslanden in Hardenberg, ontworpen door Marlies Röhmer. Erick van Egeraat ontwikkelde zelfs een eigen uitbundige versierstijl, die hij neobarok noemde en die hij toepaste op o.a. de kantoren op de Zuidas van Amsterdam.

Versieringen zijn nu overal weer hot en niet alleen in de architectuur. Denk aan de tatoeages op de menselijke huid, die meestal zijn ontleend aan een traditioneel beeldrepertoire: slangen, dolken, doodskoppen, Japanse krijgers. En vooral niet te vergeten de logo's van bekende merken en beroemde sportclubs, die verwijzen naar luxe, rijkdom en overwinnaars, waarmee mensen kunnen laten zien tot welke sociale categorie ze behoren. Beroepssporters zijn bedekt met logo's van hun sponsors, die de roem en de glans moeten aantonen van zowel de sporter als de sponsor. Het zijn versieringen, die niet terug te vinden zijn in de architectuur en het design, maar dat wordt gecorrigeerd door pubers, die posters van hun idolen aan de muren van hun kamer hangen en door sportfans, die vlaggen en souvenirs van hun club ophangen.

In de Nederlandse architectuur heeft zich recent een nieuwe stijl ontwikkeld, die aangeduid wordt als Fusion, een term, die ook wordt gebruikt in de muziek en de kookkunst en die betrekking heeft op de multiculturele samenleving. Fusion is een Nederlands mediterrane stijl, die de Arabische stijl verbindt met oude gebouwen uit de omgeving en zowel allochtonen als autochtonen aanspreekt. Een van de eerste fusion-gebouwen is het moskeeverzamelgebouw in Amsterdam van Marlies Röhmer, die hier Arabische ornamentiek combineerde met het expressionisme van de Amsterdamse school, de overheersende stijl van de woningen in de Transvaalbuurt.

En werkelijk schitterend is het pas opgeleverde Le Médi in de wijk Bospolder in Rotterdam, een woningencomplex in een combinatie van Marokkaanse en Nederlandse stijlen, ontworpen door Geurst&Schulze. Veel metselverbanden in de gevel, een boogpoort ontleend aan het werk van Antoni Gaudi, een grote binnenhof in de trant van de pleinen van Venetië, waar Byzantijnse en

Europese architectuur met elkaar zijn vermengd en veel Noord-Afrikaanse ramen. Het complex heeft een hovenstructuur, dat weer een combinatie is van Arabische patiohuizen en Nederlandse hofjes, terwijl de woningen zelf uit verschillende typen bestaan en uitgebreid kunnen worden met een etage erbovenop of een uitbouw van de houten achterkanten. En de bewoners, jong, oud, Marokkaans, Hindoestaans, Afrikaans, Nederlands, zijn allemaal uitermate tevreden.

Dit succes smaakt naar meer en daarom krijgt Rotterdam nog een fusie woonwijkje, Le Riad, in Marokkaans-Moorse stijl, met tweehonderd woningen, hoven, hofjes, terrassen, tuinen en een Huis van Culturen. Het is allemaal nog in een ontwerpfase, maar de plannen, weer van Geurst&Schulze, worden steeds concreter. En in Den Haag

wordt al een paar jaar gewerkt aan een ontwerp van Wilfried van Winden, De Oriënt in de wijk Transvaal, een complex van honderd woningen met een Hindoestaanse stijl. Er komen vier woningtypen, met veel oriëntaalse ornamentiek en witte betonranden, die karakteristiek waren voor de Haagse school uit de jaren dertig, weer een binnenhof, waarschijnlijk een torentje en een cultureel centrum. Er is veel overleg met de buurtbewoners, veel Hindoestaanse Surinamers die misschien wel de toekomstige bewoners van het complex gaan worden.

Fusion sluit aan bij de conclusies van een deze zomer uitgebracht onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving over de herschikking van stedelijk Nederland. Daarin zeggen directeur Maarten Hajer en onderzoeker Jan Ritsema van Eck, dat het een achterhaald idee is om de historische binnenstad te zien als het belangrijkste deel van de stad, buitenwijken een woonbestemming te geven en in de stadsranden bedrijventerreinen aan te leggen en grootschalige winkels te bouwen. Volgens hen ligt de toekomst van de stad in de regio, die moet bestaan uit

sterke milieus met goed functionerende binnensteden, parken en sportvelden, die door planologen aantrekkelijk moeten worden gemaakt. En woongenot hangt vooral samen met de sociaaleconomische en culturele aspecten van een wijk. Uit het onderzoek blijkt, dat een negatief oordeel over een wijk vooral te maken heeft met botsende leefstijlen en ongewenst gedrag van buurtbewoners. Belangrijk is vooral een veilige woonomgeving, die gereserveerd is voor een groep omwonenden, zoals de middeleeuwse hofjes en het woonerf.

Daarmee sluit je anderen niet uit, maar kweek je saamhorigheid en kun je de vlucht van de middeninkomens uit de stad tegengaan.

Veel versieringen vinden we ook in een heel ander soort architectuur, die van de stapelbouw. De Europese stapelingen zijn allemaal variaties op de casino's, die de laatste twintig jaar in Las Vegas zijn gebouwd. Een casino heeft maar één doel en dat is zoveel mogelijk bezoekers naar binnen lokken en dat bereik je door een gevel met veel versieringen. Robert Venturi, Denise Scott-Brown en Steven Izenour onderscheiden in hun boek Learning from Las Vegas drie soorten casino's: de decorated

shed, een eenvoudige doos met een versierde en verlichte gevel, de duck, een gebouw, waarvan de

vorm de inhoud onthult, bijvoorbeeld een hotdogtent in de vorm van een enorme hotdog en een combinatie van beide. Vroeger waren de casino's allemaal decorated sheds, maar de laatste jaren verrijzen er vooral ducks, zoals het Luxor, een hotel in de vorm van een glazen piramide, New York New York, een stapeling van kleine wolkenkrabbers en bekende gebouwen uit New York en Paris, met een kleine Eiffeltoren. En deze ducks vind je ook in Nederland, bijvoorbeeld het Intell hotel in Zaandam, een ontwerp van Molenaar en van Winden/WAM architecten, een stapeling van

houten Zaanse huisjes, waarachter zich een hotel met 12 verdiepingen bevindt. En ook het Nederlandse paviljoen op de wereldtentoonstelling in Sjanghai is een duck: ontwerper John Körmeling heeft hier langs een hellingbaan allerlei Nederlandse gebouwen neergezet, zoals een rijtjeshuis en het Rietveldhuis uit Utrecht.

Adolf Loos draait zich om in zijn graf, als hij wist, wat er anno 2010 in de architectuur aan de gang is. Het is niet meer dan een herhaling van honderd jaar geleden. De upperclass houdt nog steeds van glad en strak, maar de multi-culti wereld uit de Transvaalbuurt en de Boslooppolder eist versiering en ornamentiek en wel uitbundig. En is het niet adembenemend mooi?

2010-3